

Espaciu poéticu asturianu en Xuan María Acebal

Evaristo Baizán Rodríguez

Presentación

A estes altures hai poques duldes sol valir lliterariu de Xuan María Acebal y Gutiérrez, ensin embargu los trabayos so la so poesía entavía nun son nada abondosos nin afonden endemasiao.

El mio enfotu ye sofitame no estudiao y persabío y analizar ensin pretensiones un solu aspeutu de la so poesía qu'encierra un conceutu temáticu encadarmáu nuna forma lliteraria: ye lo que llamo "espaciu poéticu asturianu".

Persabío ye que la crítica lliteraria superó hai tiempu la dicotomía fondo-forma. Nun se trata, entós, de prosificar les idegues versificaes d'Acebal so Asturias, sinón de caliciatiar na so lliterariedá en cata del so valir estéticu.

Comu Acebal nun taba en dengún Olimpu y nin siquiera yera universitariu o intelectual, tuvo qu'atenese a lo fecho hasta entóncenes y a lo qu'entóncenes había.

1. LA TRADICIÓN LLITERARIA D'AUTOR

Tres de Marirreguera, Bernaldo de Quirós o dellos más desconocíos de los que mos da noticia Ruiz de la Peña¹,

¹ «La Literatura bable: hitos de una frustración» en *Estudios y tra-*

la lliteratura n'asturianu algama un "corpus" cola xeneración de 1.750.

Lo más bienintencionao que se pue dicir de la lliteratura fecha nesta etapa dizlo Miguel Ramos Corrada².

"...la lliteratura n'asturianu de los sieglos XVII y XVIII yera una lliteratura que s'espardía oralmente y que diba dirixía a una población campesina que yera la casi totalidá de la rexón, población entovía monollingüe. La función d'esta lliteratura taba nel entretenimientu y na ensiñanza xunto cola crítica social, lo que-y daba un ciertu caráuter circunstancial en delles ocasiones, y un ciertu semeyu, tanto pola forma comu pola función, cola lliteratura de cordel en castellán..."

La función d'entrenimientu y el so calter circunstancial caltiénense tamién na segunda metada del sieglu XIX, na qu'escribe Acebal y pue añadise otra carauterística que tamién se diera antano. Ye lo que Xuan Xosé Sánchez Vicente llama "estrañamientu"³. Ésti defínese por dellos rasgos comunes a la cultura y lliteratura asturianas:

Na estructura formal pola presencia d'un personax que cuenta lo que ve, esteláu polo ayeno que-y resulta. Nel estilu, pola descripción burlesca d'esos fechos, pola sustitución de les pallabres que definen esos fechos por metáforas, símiles o descripciones y pol intentu d'interpretación, dende la cultura de so, de lo que ve.

Estos rasgos son efeutivamente comunes a bona parte de la producción lliteraria, que quedó arrequexada na circunstancialidá, nel entretenimientu, nel humorismu frutu d'esi estrañamientu.

bayos del Seminariu de Llingua Asturiana II. Universidá d'Uviéu, pág. 210.

² «Canales recipiendarios y entencionalidá na lliteratura'n llingua asturiana», en *Lletres Asturianas* n°17. Academia de la Llingua, pág.7.

³ «Delles idees pa un estudiu sociolóxicu del bable», en *Lletres Asturianas* n°5. Academia de la Llingua Asturiana, pág.21

Cargada d'estes carauterístiques, la tema d'Asturies preséntase de diferentes maneres nes obres lliteraries:

- Poemes nos que se desendolca direutamente un conceutu d'Asturies, comu por exemplu en Caveda, con «La vida de la aldea» o «Los enamorados de la aldea».

- Poemes que traten dalgún aspeutu de la vida y cultura asturianas, comu en Bruno Fernández Cepeda, con «La enfermedad» o «La Riqueza asturiana» cola tema l'abundancia.

- Poemes nos que lo asturiano apaez encerrao nun puntu vista del autor o simbolizao nun personax. Los exemplos nesti casu son casique tola producción lliteraria. Valga con citar a Antonio Balvidares con «El entierro del canónigo Reguero» o a Caveda con «El niño enfermo», onde Tuxa ye un prototipu de la muyer asturiana máxinada pol autor.

2. LA POSTURA D'ACEBAL ANTE LA TRADICIÓN

Acebal va emplegar estes tres formes na so manera presentamos un conceutu d'Asturies:

- Un conceutu integral presentamoslu en "Cantar y más cantar"

- Un aspeutu de la vida presentamoslu en "Pobre madre" y en "Amor de Hogar" cola tema la emigración o en "La fonte de Fascura" cola tema la naturaleza.

- El puntu vista del autor so la vida asturiana enllena tolos poemes citaos y un personax concretu —la probe madre— simboliza una mena de ver les coses col so llantu.

Pero Acebal nun va cayer nos tópicos anteriores nin na amenorgación sistemática que se reflexa de la vida asturiana. La "tópica aldeaniega" emplegada con intencionalidá propagandística nun tien llugar na so poesía:

Nel tratamientu que fai del campu asturianu, nun

s'atopa nel testu d'Acebal una intencionalidá d'esparder ente'l campesináu idegues dales. Mentantu en Balvidares, un campesín alecciona a otu en "El entierro del canónigo Reguero"; nel poema "Riqueza asturiana" de Fernández Cepeda, l'autocomplacencia de l'aldeana ye más que sospechosa poles comparances y el so grandonismu; o na "Vida de la aldea" de Caveda nun se fai ma comparar la felicitá de la vida aldeana cola infelicitá de los demás, Acebal pel so llau, nun tien referentes llingüísticos de segunda persona esplicitos nin implícitos. La complacencia ye del propiu autor y non d'un prototipu d'aldeanu, comu yá yera constante nel pasáu. Y, caberamente, inxerta na so creación poética locuciones, voces y xiros que podfen choca-yos a los campesinos, lo que paez nun importa-y muncho.

Pue dicise, entós, que nun remana los recursos simplayos que-y valieren p'allegar a un mayor públicu cola propaganda d'un conceutu d'Asturies determináu.

Per otu llau, l'actitú d'estrafiamientu ante cultures ayenes yera presentada por boca d'un personax campesín. Acebal nun pon en boca de naide l'asturianu qu'emplega.

El conceutu d'Asturies ye enteramente suyu y nun necesita xustificar lo que diz nin el modu en que lo diz pel mediu personaxes que puean paecer más asturianos cuanto más monteses o aldeaniegos. "Pobre madre" ta compuestu en tercera persona y la parte'l testu puesta en boca de la probe madre algama tal calidá llírica que pa sí la quixeren las Tuxas, Maruxas y Pericones d'otros poemes.

Caberamente, l'Asturies d'Acebal ye poética pero ensin falsedá. Nun camuda en feliz lo que ye trabayoso, sinón comu diz José Miguel Caso⁴, na so cosmogonía poética, el

---

⁴ «La poesía de Juan Mª Acebal», en *Lletres Asturianas* n^o2. Academia de la llingua, páx.50.

trabayu ye consustancial col campesín y por eso

*"Atentu al so llabor él siempre canta
o satisfechu o pa 'scuerrer la pena' "*

La emigración ye un grave problema asturianu d'entós y Acebal, na so intencionalidá poética, nun ve torgues pa emplegalu comu motivu líricu, ensin valoraciones sociales. Dende llueu, Acebal nun yera un políticu rexonalista de caráuter progresista, pero sentía los problemes d'Asturies comu de so y asina lo llantó nes sos sentíes composiciones "Pobre madre" y "Amor de hogar".

3. ACEBAL NEL SO TIEMPU

Ye perinteresante, pa caliciatir nel espaciu poéticu asturianu recreáu por Acebal, nun desdexar nin el contestu lliterariu nin el contestu sociolóxicu col que s'atopa nel momentu d'escribir.

Nesta segunda metada del sieglu XIX tien llugar l'esperpolle de les llingües autóctones. N'Asturies toos sabemos que la falta d'una burguesía que puxara pola nuestra autonomía torgó'l desendolque d'una llingua normalizada y una lliteratura prestixosa.

¿En qué se quedó'l surdimientu llingüísticu asturianu?

Amás del enfotu personal de Fuertes Acebedo, Canella o Somoza bilta, ente 1870 y 1880, el grupu asturianista de la Quintana, del qu'ellos yeren miembros, pero que s'atopó con un enemigu perdificil: la universidá.

Acebal, ensin tar cola universidá, tampocu taba con esi grupu. Él yera católicu convencíu y carlista pelos cuatro costaos.. Nun yera burgués nin intelectual. D'ehí que la so postura fuera tan personal.

Xuan María Acebal atópase con una llingua amenorgada, una lliteratura de circunstancies, d'entretenimientu,

humorística y de adoctrinamientu del campesináu y una situación sociolóxica na que'l rexonalismu reduzse a delles polémiques y dellos estudios de caráuter folclóricu. Ensin embargu va remanar la so llingua, va facer lliteratura y, dientru d'ella, va remanar un conceutu d'Asturies.

Ensin dulda va ser frutu del so tiempu y de les sos idegues. Miguel Ramos⁵ allúgalu comu la voz lliteraria y de calidá del carlismu, asociáu a la nobleza tradicionalista. Nun cabe nél una actitú rexonalista de caráuter progresista no políticu-social, pero en cambi u pue dicise que'l so enfotu llingüísticu yera normalizador:

- remana un abodosu vocabulariu recoyíu en tola rexón y col que preparaba un diccionariu bable⁶
- desendolca una poesía de caráuter cultu na que nun falta la creación de neoloxismos⁷
- les sos estructures poétiques tán alloñaes de les que d'avezu se vinieren faciendo.

4. ESPACIU POÉTICU ASTURIANU

La so esmolición por facer poesía culta camiento que mos lleva a facer una valoración so la relatividá de la realidá asturiana dientru la so poesía.

Esta realidá encierrala él nun esquema conceutual y poéticu comu ésti:

EL CAMPU ASTURIANU { Una visión
-ASTURIES- de conxuntu: CANTAR Y MÁS CANTAR
YE'L PARAÍSU Un detalle: LA FONTE DE FASCURA

⁵ «Sociedad y literatura bable (1839-1936)», Silverio Cañada Editor, Madrid, 1982, páx.59.

⁶ José Miguel Caso; «La poesía de Juan María Acebal» en *Lietres Asturianas* nº2, páx.50.

⁷ op. cit., páx.51

LA EMIGRACIÓN YE'L MOTIVU POÉTICU PA DESPERTAR LA SEÑALDÁ D'ESTI PARAÍSU	{	Señaldá dende fuera: EL AMOR DEL HOGAR Señaldá dende dientru: POBRE MADRE
--	---	--

De los criterios remanaos hasta la fecha pa la calificación d'esti mundu conceitual asturianu destaca, por un llau, el de José Miguel Caso⁸:

Pa él, l'aldea -Asturies-, almite dos formes d'enfocala poéticamente:

- a) una tradicional, pola que tola felicidad del mundu ta nel campu.
- b) otra, qu'arranca del sieglu XVIII, pola que l'home del campu nun tien ma problemas.

Según esti criteriu, Acebal allúgase na primera forma de ver les coses y en delles ocasiones pásase a la segunda.

Per otru llau ta'l criteriu de Miguel Ramos nun estudiu so Caveda⁹:

Hai dos formes d'enfrentase col mundu campestre idealista:

- a) el bucolismu pastoril-nel que la fiatura y el campu son l'oxetu poéticu -mundu autónomu-
- b) el ámbitu campesín comu modelu moralizador y exemplu de facer social, col tópicu horacianu del "Beatus Ille".

Les versiones que se faen del tópicu horacianu del "Beatus Ille", dende lo cabero'l sieglu XVIII hasta la segunda metada'l sieglu XIX -según Ramos- puen definise por dellos aspectos que destaquen en ca versión:

- Pol so aspeutu amaneráu y apolizáu, propiu pa lo lúdico-erótico del rococó -versión peraverada a Meléndez Valdés-.
- Pol so aspeutu trespositor y perfeccionador del home -Xovellanos-
- Pol so aspeutu sublime y terroríficu -versión romántica-.

En dengún d'ellos s'inxerta Caveda. ¿Y Acebal? Según el mesmu estudiu, Acebal sigue la tradición de Caveda, acomuñando, na so recreación del "Beatus ille", l'asturianu col pasáu arcaicu campestre, alloñándose de les corrientes lliteraries del pasáu reciente.

Colo que vimos hasta agora, pue dicise qu'Acebal tien en común con Caveda la tema d'una Asturies idealizada, pero nin el puntu vista del autor, nin la estructura del poema, nin la intencionalidá son los mesmos. Acebal nun tien entencionalidá d'esparder un conceutu artificial d'Asturies. Nun s'avergoña d'emplegar l'asturianu, ensin intermediarios, pa emponderar la so tierra, polo que'l so cultu intentu estremalu de l'arcaizante actitú de Caveda, anque tampoco respueda a modes lliteraries de la so época. Recrea un mundu poéticu ensin falsedá.

El espaciu poéticu asturianu pue definise en Acebal polos siguientes trazos lliterarios:

- Recueye la tradición horaciana del "Beatus ille" - en "Cantar y más cantar"- cola salvedá d'inxertase nel poema comu observador y non comu protagonista, dando-y un aire personal.

- Xune los cuatro poemas que falen d'aspectos asturianos nel estilu, anque non na forma métrica.

- Comu rasgos d'estilu qu'empobinen a damos una imaxen idílica y idealizada d'Asturies destaquen les comparaciones, repeticiones, paralelismos y recurrencies xunto cola frecuente humanización de la ñatura.

⁸ op. cit., páx.51

⁹ «Canales, recipindarios, ...», páx.8

- La so presencia, comu testigu, y los guiños al llector avérenmos al testu, faciéndomos tamién testigos de les anéudotes que cunta.

L'espaciu poéticu asturianu ye un espaciu lliterariu

nel que la realidá social de la emigración y la belleza de la ñatura danse la man, con naturalidá, por mediu la creación estética.

